

Att läsa med elever – en kunskapsöversikt

Inledning

Läsning utgör både en kulturell vana och en tradition som främjats på olika sätt under olika tider (Dolatkhah 2013). Skolbibliotek och folkbibliotek har båda ett läsfrämjande uppdrag gentemot barn och unga, oavsett om det gäller läsning för lärande eller läsning för nöje.

Enligt bibliotekslagens ändamålsparagraf (SFS 2013:801, 2 §) ska alla bibliotek i det allmänna biblioteksväsendet ”verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning”, samt ”främja litteraturens ställning”. I en av paragraferna särskilt riktad mot folkbibliotek sägs att ”folkbiblioteken ska ägna särskild uppmärksamhet åt barn och ungdomar för att främja deras språkutveckling och stimulera till läsning” (SFS 2013:801, 8 §).

I *Läroplan för grundskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet* anges att skolans uppdrag är att alla elever ska få möjlighet att utveckla sitt sätt att kommunicera genom språket och därmed behöver ges utrymme att samtala, läsa och skriva (Skolverket 2022). Dessutom framhålls den nära kopplingen mellan språk, lärande och identitetsutveckling. Liksom i bibliotekslagen poängteras det demokratiska uppdraget genom att skolan ska förmedla grundläggande demokratiska värderingar. För ämnet svenska beskrivs att eleverna ska utveckla sitt språk samt sitt intresse för att läsa och skriva. I *Läroplan för gymnasieskolan* fastställs att skolbiblioteket ska användas i undervisningen och att det ska användas för att stödja utvecklingen av elevernas språkliga och digitala kompetens

(Skolverket 2011). Som en del av kunskapsmålen som gymnasieskolan ska arbeta för att uppnå, nämns också att eleverna ska kunna använda sig av både fack- och skönlitteratur för såväl kunskapsbildning som nöje. Skolan har därmed som ett av sina viktigaste uppdrag att främja läsning och öka läsförståelse, och skolbiblioteket har en central roll i att förverkliga dessa mål (Hultgren & Johansson 2021). Även enligt IFLA:s (International Federation of Library Associations and Institutions) och UNESCO:s (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) skolbiblioteksmanifest (1999) ska skolbibliotekets kärnverksamhet omfatta främjandet av läsning. Eftersom läsning framställs som en del av både skolans och skolbibliotekets uppdrag är det en angelägenhet för lärare, liksom för skolbibliotekarier.

I regeringens utredning om skolbibliotek *Skolbibliotek för bildning och utbildning* skrivs arbete med läsning och litteratur fram som en av skolbibliotekets kärnverksamheter, och skolbiblioteket lyfts fram som en läsfrämjande verksamhet (SOU 2021:3). Skolbibliotekets betydelse för elevers läsmotivation framhålls tydligt och det beskrivs som ”väsentligt att elever själva väljer att läsa och inte bara läser när lärare kräver det” (SOU 2021:3, s. 122). Målet är att elevers nöjesläsning ska ske utifrån egen motivation, men ett flertal studier visar att välutvecklade skolbibliotek med fackutbildade bibliotekarier kan öka elevers läsintresse (Gärdén 2017). När det gäller läsfrämjande arbetar både folk- och skolbibliotek gentemot barn och unga,

men folkbiblioteket har ett bredare uppdrag än skolbiblioteket som inbegriper att arbeta för att främja invånarnas läsning och tillgång till litteratur. Skolbiblioteket däremot har en inriktad och specifik uppgift att stödja elevernas utbildning och läroplanens kunskapsmål, men även att motivera eleverna till den självvalda läsningen (Dolatkhah 2013). Dessutom har skolbiblioteket ett uppdrag som formas utifrån att göra eleverna till kritiskt reflekterande, aktiva medborgare i ett demokratiskt samhälle (Centerwall, Schultz Nybacka & Ringbo 2022). Där ingår lässtimulans för barn och unga som en del av uppdraget. I praktiken arbetar skolbibliotek och folkbibliotek med samma grupp av barn och unga i en kommun, men de gör det utifrån olika roller och uppdrag. Här finns ett spänningsfält mellan skolbibliotekets läsfrämjande arbete som främst stöttar läroplansstyrt lärande och läsande och folkbibliotekets läsfrämjande arbete som främst främjar ett bredare och friare lärande och läsande.

Den här kunskapsöversikten kommer att gå igenom aktuella internationella studier och ge en bild av hur skolbibliotek arbetar med läsfrämjande och vad folkbibliotek kan lära sig och inspireras av från skolbibliotekens arbete. I översikten ges forskningen om skolbibliotekens läsfrämjande arbete störst utrymme.

Skolbibliotekens arbete med läsfrämjande

Skolbibliotekens arbete med läsfrämjande handlar om att hitta väl fungerande strategier och metoder för att skapa läsmotivation hos eleverna och utveckla deras identitet som läsare, samtidigt som skolans uppdrag med språkutveckling ligger till grund för uppdraget. Det finns ett mindre urval av vetenskapligt granskade studier om skolbibliotekarien som läsfrämjare (Dolatkhah 2013). De flesta studier ställer skolbibliotekariens arbete i ett bredare perspektiv, där flera olika delar av skolbiblioteksverksamhet fokuseras. Urvalet av studier för denna kunskapsöversikt är studier med avsikt att redogöra för metoder

som används på skolbibliotek, men som också kan vara användbara på folkbibliotek. Det medför att studierna ofta beskriver någon form av utvecklingsprojekt inom läsfrämjandeområdet, som drivs av skolbibliotekarie och ibland tillsammans med skolans pedagoger. I urvalet av studierna har fokus varit att ge en så aktuell bild av det läsfrämjande arbetet på skolbibliotek som möjligt, vilket resulterat i ett urval som framför allt baseras på studier genomförda de senaste tio åren.

Kunskapsöversikten är strukturerad kring några olika teman som jag har identifierat utifrån syftet med de metoder som skolbibliotekarien har valt att använda. Läsning ses i studierna dels som något som sker som en social aktivitet i samspel mellan elever, skolbibliotekarie och pedagoger och där en dialogisk läsmiljö växer fram, dels som en aktivitet som utvecklar individen och elevens identitet som läsare. Dessutom betonas genomgående arbetet med att skolbibliotekarien ska nå ut både till elever och pedagoger, liksom det centrala samarbetet mellan olika professioner.

Metoder för att skapa en dialogisk läsmiljö och samtal om läsning

I flera av de utvalda studierna betraktas läsning som en social aktivitet som sker i samspel med andra. Många läsfrämjandeprojekt har därför som utgångspunkt att försöka skapa en kollektiv läsmiljö där samtal om läsning och litteratur är centralt. Reflektion och diskussion om läsning är en förutsättning för språkutveckling och för att bli en god läsare (Löthagen & Staaf 2009). En dialogisk läsmiljö kan också handla om att lyfta frågor som utbildar barn och unga till kritiskt tänkande och aktiva demokratiska medborgare. Här spelar skolbibliotekarier en central roll. (Centerwall & Langelotz 2022).

Djupläsning är en förutsättning för att kunna diskutera innehåll i texter (Ingemansson 2016). Djupläsning innebär att djupare reflektera över texten och att samtala om den utifrån en kritisk utgångspunkt. Det kritiska samtalet om litteratur

kan plockas upp exempelvis utifrån en normkritisk utgångspunkt, som en del av det demokratiska uppdraget (Centerwall & Langelotz 2022). Normkritik ses som en del av kritiskt tänkande och utgör en del av att använda sig av ett kritiskt pedagogiskt perspektiv i undervisningen, vilket också inkluderar feministiska, queer och intersektionella perspektiv. För skolbibliotekarierna i Centerwalls och Langelotz (2022) studie om skolbibliotekariers normkritiska arbete handlade arbetet till stor del om att inkludera dessa perspektiv i det pedagogiska mötet med eleverna, exempelvis genom att eleverna får möjlighet att möta litteratur där frågor om genus, sexualitet och HBTQIA+ lyfts fram. Det framgår också i Centerwalls och Langelotz (2022) studie att skolbibliotekarierna är noga med att placera in litteratur i ett sammanhang som ger eleverna förutsättningar för att kritiskt ifrågasätta den. Ett exempel är *Fifty Shades of Grey* av E. L. James, som placerades som en del av litteraturen i ett tema kring könsroller och mäns våld mot kvinnor. Av diskussionen som föregick inköpet av boken framgick att skolbibliotekarierna ville placera in den i en kritisk kontext, där eleverna gavs möjlighet att läsa boken, men även kritiskt reflektera över den i samtal tillsammans med skolbibliotekarie och pedagoger.

Skolbiblioteket används även som resurs i projektarbeten och som en plats för möten mellan elever där läsning diskuteras (Errázuriz & Davison 2023). Närheten till böckerna gör att eleverna får möjlighet att ge direkt respons på det som de har läst, vilket bidrar till att skapa en dialogisk läsmiljö. Interaktionen med eleverna betonas för att uppmärksamma och engagera dem i kritiska frågor i relation till läsning av skönlitteratur. Det kritiska samtalet med elever utgör en del av skolbibliotekets demokratiska uppdrag och därmed även en del av skolbibliotekariens uppdrag.

Det sociala sammanhanget runt läsning lyfts upp som en förutsättning för att upptäcka läslust (Ingemansson 2016). I internationella studier lyfts den sociala praktiken kring läsning fram bland annat av Loh, Gan och Mounsey (2022). I en studie genomförd i Singapore

anordnar en skola ett flertal sociala aktiviteter knutna till läsning, som en skolcup där eleverna tävlar i lag för att svara på frågor om litteratur. I en annan studie från Hongkong och Kroatien bjuder skolbibliotekarier in skolans elever till bokprat med barnboks författare och illustratörer, samt erbjuder workshops för föräldrar på tema läsfrämjande (Tam, Choi, Tkalcevic, Dukic & Zheng 2017). Den sociala praktiken runt läsning är också viktig för elever med läs- och skrivsvårigheter (Whittingham, Huffman, Christensen & McAllister 2013). En studie från USA visar att både pedagoger och föräldrar märkte en utveckling i barnens läsning när de fick möjlighet att diskutera böcker i en ljudboks klubb. Förutom att det är sociala aktiviteter för eleverna, blir det också ett tillfälle för bibliotekspersonal från olika skolor att samverka och stötta varandra i arbetet med läsfrämjande (Tam, Choi, Tkalcevic, Dukic & Zheng 2017). Aktiviteten syftar till att skapa förutsättningar för samtal om böcker och att skapa möjlighet för eleverna att prata om böcker som de uppskattar. Sociala aktiviteter knutna till läsning ses som särskilt viktiga för barn som kommer från läsovana hem och därmed saknar tillgång till en läsande miljö.

I studien från Singapore tydliggörs att ett sätt att skapa läsmotivation hos elever är att arbeta med övningar där eleverna får gestalta litteraturen, vilket skapar ytterligare en yta för kritisk reflektion och interaktion. Metoden kan inkluderas i flera olika ämnen, exempelvis engelska, där både diskussion om litteraturen och dramaövningar kopplade till litteraturen kan inkluderas (Loh, Gan & Mounsey 2022). Ett annat sätt att arbeta med läsfrämjande för yngre elever, som beskrivs i en studie från Chile, är att bibliotekarien varje vecka spelar in en video där en bok dramatiseras (Errázuriz & Davison 2023). Videon blir sedan utgångspunkt för ett samtal om boken tillsammans med eleverna, och blir en metod där både elevernas upplevelser av boken och deras tidigare erfarenheter kan vävas in för att reflektera över det lästa. Att inkludera skönlitteratur i olika undervisningsmoment medför att eleverna upptäcker litteratur

som de annars inte hade kommit i kontakt med, vilket breddar deras läsintresse.

Enligt en studie från Nederländerna är läsektioner ett begrepp som förekommer i forskningsstudier om läsfrämjande (Kleijnen, Huysmans, Ligtvoet & Elbers 2017). Läsektionernas upplägg består av olika övningar som exempelvis att rita en bild kopplad till en bok, delta i ett litteraturquiz eller utforma en poster med lästips. För att öka elevernas urval av litteratur och vad de uppskattar att läsa föreslår Reutzel och Fawson (2002) i sin studie om fördelarna med skolbibliotek från USA ett arbete med modellen genrehjul, där varje del av ett hjul får representera en genre, exempelvis sagor, fantasy och deckare. Utifrån hjulet får sedan eleverna beskriva varje genre utifrån sin tidigare kunskap, och med utgångspunkt i genrehjulet väljer pedagoger och skolbibliotekarie ut böcker att bokprata om. Syftet med arbetssättet är att eleverna ska vidga sin repertoar när det kommer till vad de tycker om att läsa. Pedagoger och skolbibliotekarie arbetar kontinuerligt under tiden med att introducera reflektionsfrågor för eleverna som de kan ställa till sig själva, exempelvis ”Vilka genrer läser jag aldrig – och varför?” och ”Hur ser mitt genrehjul ut om jag jämför med en kompis?” På så sätt blir genrehjulet en aktivitet som både skapar läslust och utmanar eleverna att diskutera läsning med varandra (Reutzel och Fawson 2002).

Barn och unga med annan kulturell bakgrund än majoriteten är en grupp som ofta förbises när det gäller olika behov av läsning och litteratur, skriver Kleijnen, Huysmans, Ligtvoet & Elbers (2017). Inte sällan är särskilda språkutmaningar och behov kopplade till dessa elever när det gäller skolresultat och därför ses läsning som ett redskap för att motverka ojämlikhet och främja integration. Författarna poängterar i sin studie att läsning främjar barns språkutveckling och att skolbiblioteket därför har en central roll att fylla för lässtimulans för lässvaga elever och elever som sällan möter litteratur i hemmet. Det finns goda erfarenheter av att arbeta med en läs- och litte-

raturcoach, anställd på det lokala folkbiblioteket men med särskilt ansvar för skolbiblioteket. Läs- och litteraturcoachen har i botten en lärarutbildning och liknar på så sätt en lärarbibliotekarie. Läs- och litteraturcoachens uppgift är att guida eleverna under biblioteksbesöken, hjälpa dem att välja böcker och att i samverkan med skolans pedagoger utarbeta riktlinjer för det läsfrämjande arbetet. Läs- och litteraturcoachen utformar aktiviteter tillsammans med pedagoger och bibliotekspersonal och har samtidigt överblick så att aktiviteternas teman sammanfaller med det som eleverna arbetar med under andra lektioner.

Ett annat exempel på läsfrämjandeprojekt, som anordnades av lokala folkbibliotek i Kroatien, är läsryggsäcken, där eleverna får med sig en ryggsäck med böcker som hela familjen kan läsa tillsammans (Tam, Choi, Tkalcovic, Dukic & Zheng 2017). I samma studie låter läs- och litteraturcoachen också eleverna ta initiativ till att prata om böckerna de läst vid mötena i skolbiblioteket. På så sätt utgör läs- och litteraturcoachen tillsammans med olika former av samtalsskapande läsfrämjandeprojekt verktyg för att såväl uppmuntra till samtal om litteratur som att utforma samverkan med pedagoger.

Att skapa en dialogisk läsmiljö handlar till stor del om att genom olika former av sociala läsaktiviteter utforma en tillåtande atmosfär för samtalet om böcker och litteratur, där eleverna även ges möjlighet att kritiskt diskutera olika frågor kopplade till litteraturen.

Metoder för att skapa en läskultur

Läslust ses som en förutsättning för att det ska ske progression i barns läsförståelse (Hultgren & Johansson 2021). Ett centralt tema som identifierats i de studier som valts ut inom ramen för en internationell studie av Hultgren och Johansson (2021) är därför att arbeta för att skapa en läskultur. Det blir tydligt att en hållbar läsmiljö behöver skapas av pedagoger och bibliotekarie som en förutsättning för att barn och unga i framtiden ska kunna agera

i det demokratiska samhället (Ingemansson 2016). Dels genomförs arbetet med att skapa en läskultur lokalt på skolor och skolbibliotek, dels handlar det om ett strategiskt arbete på övergripande nationell nivå. Lance och Hofschire beskriver i en nordamerikansk studie (2012) att skolbibliotekarien på så sätt utgör en faktor med stor betydelse för att utveckla elevers läsintresse och läsförståelse, samt för att öka deras läranderesultat och förmåga att delta i samhället. Dock har attityden till läsning blivit mindre positiv, och tiden som elever lägger på läsning har minskat. Det finns stora skillnader i elevers läsförståelse, något som kan förklaras med skiftande läsvanor. Flickor presterar exempelvis bättre än pojkar i studier där läsförmågan mäts, och elever med mer fördelaktig socioekonomisk bakgrund har bättre resultat än elever med mindre fördelaktig socioekonomisk bakgrund (Skolverket 2021). Att stärka en lokal läskultur på den egna skolan är därför en central angelägenhet för skolbibliotekarien.

Att arbeta läsfrämjande på svenska skolbibliotek innebär dock i många fall samverkan med andra professioner (Centerwall 2022). Vanligen sker samverkan tillsammans med skolans pedagoger, men även andra professioner på skolan kan vara fördelaktiga att samarbeta med när det gäller att skapa läsmotivation, som exempelvis skolsköterskan och kuratorn. Skolbibliotekarien och skolsköterskan kan tillsammans ta fram skönlitterära lästips om vad som händer i kroppen, eller planera ett projekt kring sexuell hälsa och rättigheter tillsammans med pedagoger. Olika former av samverkan mellan skolbibliotekarien och andra professioner medför att läsning och litteratur förs upp tydligare på skolans agenda. Initiativet tas dock oftast från skolbibliotekariens håll, vilket visar på bibliotekariens centrala roll för att stärka läsningen (Centerwall 2022).

I Nederländerna finns en nationell strategi för läsfrämjande för barn och unga (Langendonk & Broekhof 2017). Strategin går ut på att skolbiblioteken tillsammans med lokala folkbibliotek utvecklar gemensamma riktlinjer för läsning i skolan, via skol- och folkbibliotek

och till hemmet, erbjuder relevant litteratur för att stimulera läsmotivation, samt utvecklar en årlig plan för arbetet med läsfrämjande (Langendonk & Broekhof 2017). Dessutom utvecklar de tjänster som läskonsulter på skolorna, som ska arbeta tillsammans skolans läskoordinator, samt utvecklar en digital portal för att tillgängliggöra material för pedagoger och bibliotekarier som kan stötta det läsfrämjande arbetet. Resultatmässigt har det visat sig att elevernas språkresultat har ökat, och att framför allt flickors läsmotivation har blivit större. Det har även visat sig, i en studie av nederländska elever, finnas ett samband mellan läsintresse och biblioteksanvändning, och elever med stort intresse för läsning är också de som använder skolbiblioteket regelbundet (Huysmans, Kleijnen, Broekhof & van Dalen 2013).

Strategin visar på vikten av samverkan inom läsfrämjandeområdet, bland annat mellan skola och folkbibliotek, för att överbrygga det spänningsfält som finns mellan de båda verksamheterna. Metoderna inom strategin lyfter i synnerhet fram särskilda uppdrag i form av läskonsulter, vilket blir ett sätt att ytterligare föra fram betydelsen av det läsfrämjande arbetet. Ett av syftena har varit att professionalisera arbetet med läsfrämjande, bland annat genom att främja samarbete mellan skola och folkbibliotek och att skapa välfungerande skolbibliotek (Langendonk & Broekhof 2017).

I ett internationellt sammanhang betonas att skolbibliotek har en central roll för att forma elevers sociala läsgemenskaper och anses vara bidragande till att eleverna går från att lära sig läsa till att vilja läsa (Errázuriz & Davison 2023). Elever ser sig gärna som en del av en läsande gemenskap tillsammans med andra läsare, och glädjen till läsning uppkommer till stor del genom att kunna dela läsintresset med andra (Teran Strommen & Fowles Mates 2011). Det visar på vikten av att skapa ett socialt sammanhang för läsning via skolbiblioteket. För att bidra till att skapa och upprätthålla läsgemenskaper framhålls pedagogers användning av skolbiblioteket i undervisningen. Elevernas läspraktiker formas tillsammans med andra

i och med att de uppmuntras att diskutera innehållet i böckerna. Pedagogerna strävar efter att tillsammans med bibliotekarien skapa en läskultur som tangerar olika ämnen, där NO-ämnen använder litteratur på samma sätt som SO-ämnen och språk. Elevernas läsutveckling kan stödjas inom skolans alla ämnen, och därmed ge eleverna förståelse för hur olika slags texter är utformade. Läsintresse handlar inte bara om att läsa skönlitteratur, utan även om lusten att läsa läromedel och facklitteratur i relation till undervisningen (Varga, Hultgren & Widhe 2015). Skolbiblioteket blir därmed både en plats för att möta och diskutera litteratur och en förutsättning för att generera och upprätthålla elevernas läspraktiker. Enligt Centerwall (2022) är det vanligt att samverkan sker med pedagoger inom ämnen som ligger nära skolbibliotekariens kompetensområden, vilket ofta handlar om svenska och SO-ämnen. För att ytterligare stärka skolbibliotekets plats i undervisningen och utveckla skolan i form av en läsgemenskap föreslås att pedagoger och skolbibliotekarier utformar en läsfrämjandeplan som involverar såväl skolbibliotekets verksamhet som skolans övriga undervisning (Errázuriz & Davison 2023). En studie om läsfrämjande på skolor i Nederländerna (Kleijnen, Huysmans, Ligtvoet & Elbers 2017) visar att en bidragande faktor då man vill skapa en läsande kultur kan vara att eleverna individuellt får arbeta med en digital läslogg, som då blir ett verktyg för att sprida och diskutera läsning mellan eleverna.

För att skapa en läskultur arbetar skolbibliotek således med läsmotivation, attityder till läsning och olika sätt att främja ungas delade och gemensamma läsintresse. Som en av de mest betydelsefulla faktorerna för att utveckla en läskultur framkommer att stärka elevernas sociala sammanhang kring läsning.

Metoder för att stärka identiteten som läsare

För att skapa läsande individer bland unga krävs läsande förebilder i barns och ungas närhet, som exempelvis föräldrar, pedagoger eller bibliotekarier. Att iaktta läsande förebilder blir ett sätt för barn att härma andra och att föras in i ett lässammanhang som deltagare (Fast 2007). En viktig faktor för att utveckla identiteten som läsare är att unga kan koppla samman böckernas innehåll med sina tidigare erfarenheter, vilket gör att samtal om böcker och läsning blir en central del av att skapa barns och ungas identitet som läsare.

En framgångsfaktor för att utveckla sociala läsgemenskaper i skolan, vilket framkommer i studien från Chile om skolbibliotekets roll, är att stärka eleverna i deras identitet som läsare och att pedagoger är centrala läsande förebilder för att involvera eleverna i redan existerande läsgemenskaper (Errázuriz & Davison 2023). Att prata om läsning är ett sätt att väcka läsintresse hos barn och unga (Teran Strommen & Fowles Mates 2011). Eleverna skapar självklart även egna läspraktiker, även om dessa inte alltid fångas upp i klassrummet. Errázuriz med kollegor (2019, 2020) har i sina studier från Chile kommit fram till att pedagoger som fokuserar på att finna läsglädje hos eleverna också är mer inkluderande eftersom de väger in varje elevs läsupplevelse och individuella förutsättningar. Flera av pedagogerna beskriver ett dynamiskt samarbete med bibliotekarien där de kommunicerar runt nya idéer och aktiviteter (Errázuriz & Davison 2023). Det visar att samverkan även här utgör en viktig faktor. Det märks bland annat genom att bibliotekarien finns på plats när eleverna besöker biblioteket, och tillsammans med pedagogen utgör bibliotekarien ett stöd när eleverna väljer böcker.

Barn i Sverige från läsvana hem visade sig ha en mer positiv inställning till läsning, vilket ytterligare stärker uppfattningen om föräldrarnas viktiga roll som förmedlare av litteratur. Skillnader i läsförståelse kan bero på hur den läsande miljön ser ut hemma (Hultgren

& Johansson 2021). Även i en studie från Nederländerna har föräldrars inställning till läsning en starkare ställning när det gäller att motivera elever till läsning än skolan och skolbiblioteket (Huysmans, Kleijnen, Broekhof & van Dalen 2013). Elever med annat modersmål än svenska har i flera fall behov som kräver riktade insatser från skolbibliotekarie och pedagoger (Kleijnen, Huysmans, Ligtvoet & Elbers 2017). Fler insatser ansågs därför behövas, riktade till föräldrar med annan kulturell bakgrund än majoriteten, för att de ska kunna förmedla ett läsintresse till barnen. Att förmedla läsintresse bör dock ses som något som kan förmedlas utan kunskaper i svenska språket och tillgång till litteratur på modersmålet är minst lika viktigt för att skapa läsmotivation. Även andra personer i barns och ungas närhet är centrala för att utveckla deras läsintresse, och elevers läsmotivation kan påverkas av hur många i deras nära omgivning som läser (Huysmans, Kleijnen, Broekhof & van Dalen). För att nå elever från läsovana miljöer arbetar skolbibliotekarien mycket med lästips som inkörsport till läsning (Söderlund 2009). Det är ett sätt att nå även den kategori elever som benämns som ”tvångsläsare”, det vill säga de som huvudsakligen läser böcker för att de är tvungna. Sammantaget gör betydelsen av läsande förebilder att skolbiblioteket kan användas i kompensatoriskt syfte för att locka till läsning för de elever som kommer från läsovana miljöer.

För att stärka elevernas identitet som läsare arbetar skolbibliotek, enligt de internationella studier som presenteras i den här artikeln, bland annat med att lyfta fram läsande förebilder och samarbete mellan olika professioner för att ytterligare stärka elevernas bild av sig själva som läsare.

Metoder för att nå ut

Att nå ut till såväl elever som pedagoger och föräldrar med olika läsfrämjande åtgärder som görs via skolbiblioteket utgör en central del av det läsfrämjande arbetet. Ofta handlar det om

att föra en dialog med de olika målgrupperna, något som kan göras på en rad olika sätt. Det är alltså inte enbart texterna, utan även de aktiviteter som omger läsningen som spelar stor roll för att skapa en miljö som stimulerar till läsning.

För att bjuda in elever till läsning är exponering och skyltning av böcker, exempelvis inom ett särskilt tema, en metod som frekvent används av skolbibliotekarier i syfte att eleverna ska upptäcka ny litteratur och nya genrer, men också för att de ska uppmanas att diskutera litteratur ur ett kritiskt perspektiv. Utifrån Centerwalls och Langelotz studie (2022) diskuteras exempel som att fronta böcker med HBTQIA+-tematik på en särskild hylla, ofta kallad regnbågshyllan.

I en studie från Singapore beskrivs på samma sätt skolbibliotekarier stötta eleverna i valet av litteratur genom att bryta ut och märka upp olika genrer, till exempel äventyr, fantasy och humor (Loh, Gan och Mounsey 2022). Att på detta sätt skylta med böcker är ett sätt att uppmärksamma elever på böcker inom ett område eller böcker som tar upp vissa frågor, men att bryta ut böcker på detta sätt har också kritiserats när det gäller litteratur för barn och unga. Ett sätt att exponera litteratur är att placera böcker på olika hyllor, men att i katalogen märka upp dem med nyckelord som beskriver innehållet för att eleverna lättare ska hitta böcker inom ett visst område. Det går också att placera listor över HBTQIA+-litteratur i nära anslutning till hyllan, vilket innebär att eleverna kan hitta böcker med liknande teman. För att göra eleverna delaktiga har skolbibliotekarier tagit hjälp av dem när det gäller vilka genrer som ska märkas ut, vilket resulterat i diskussioner om vad en genre kan vara, och om exempelvis Harry Potter kan vara en genre. När eleverna blir mer involverade i biblioteksverksamheten och börjar upptäcka läsning och böcker behöver litteraturen vara anpassad till elevernas ålder och känsloläge för att motivera dem till läsning och få dem att upptäcka nya böcker (Loh, Gan och Mounsey 2022).

Som ett sätt att nå ut till yngre elever kan äldre elever involveras i det läsfrämjande arbetet

genom att hålla i bokklubbar för de yngre, något som beskrivs i studien från Hongkong och Kroatien om skolbibliotekens arbete med läsfrämjande (Tam, Choi, Tkalcevic, Dukic & Zheng 2017). Dessutom kan elever engageras för att ge boktips till andra elever, vilket också bidrar till att ge eleverna en röst och möjlighet att påverka innehållet i skolbibliotekets verksamhet (Gilbert & Grover 2020). Eleverna kan även inkluderas i planeringen av olika större projekt, som till exempel en bokmessa, där eleverna får möjlighet att diskutera litteratur och delta i workshops. Sammanfattningsvis utvidgar ofta skolbiblioteken sina skolbiblioteksprogram med olika kulturella evenemang och anknyter till lokala kulturverksamheter som museer och teatrar (Tam, Choi, Tkalcevic, Dukic & Zheng 2017).

Även digitala plattformar kan användas för att nå ut till elever. Det finns mycket som en skolbibliotekarie kan göra för att stimulera till läsning även när skolbiblioteket är stängt. Skolbiblioteket som fysisk plats är inte en förutsättning för att det läsfrämjande arbetet ska kunna ske (Gilbert & Grover 2020). För att nå ut till elever kan olika former av digitala kanaler användas. Boktips kan ges via Youtube eller TikTok, där många barn och unga idag hämtar sin läsinspiration. Ett sätt att nå ut till elever utanför skolbiblioteket är att använda andra delar av skolans lokaler, som till exempel att ha ett popup-bibliotek i caféet eller i trapphuset. Ett digitalt nyhetsbrev kan avslutas med några boktips, och böcker tillsammans med en kort recension kan skyltas på andra ställen än i skolbiblioteket, som i korridorer och klassrum. Om recensionen har en QR-kod kan eleven via sin mobil komma direkt till bibliotekskatalogen för att reservera boken. En del av det utåtriktade arbetssättet handlar också om skolbibliotekariens synlighet (Gilbert & Grover 2020). En studie från Nederländerna visar att det i skolor med skolbibliotek pågick olika utåtriktade läsfrämjandeprojekt i högre grad än i skolor utan skolbibliotek (Huysmans, Kleijnen, Broekhof & van Dalen 2013). Därmed behöver bibliotekarien finnas tillgänglig för att

sprida litteratur, men även för att interagera med eleverna om böcker. Det öppnar upp för spontana samtal om litteratur och blir dessutom ett sätt att nå elever som vanligtvis inte besöker skolbiblioteket utöver undervisningen.

Att hitta en arena för samverkan mellan skola, skolbibliotek och folkbibliotek i Sverige är i många fall en utmaning (Centerwall, Schultz Nybacka & Ringbo 2022). Då kan det vara fördelaktigt med ett särskilt uppdrag som tydligt har på agendan att främja samverkan. För att nå ut till pedagoger och stötta folkbibliotekens samverkan med skolorna utvecklades i ett nationellt läsprojekt i Nederländerna en digital plattform som ett verktyg för att samla in information om elevers läsvanor, om pedagogers arbetssätt och skolbibliotekets medier (Langendonk & Broekhof 2017). En digital plattform för storytelling där skolbibliotekarier och pedagoger kan hämta inspiration till litteraturquiz, läsaktiviteter och lektionsplanering kan också utgöra ett sätt att nå ut till pedagoger, enligt studien från Hongkong och Kroatien (Tam, Choi, Tkalcevic, Dukic & Zheng 2017). Särskilt för läskonsulten, som också ingått i läsfrämjandeprojektet, utgör plattformen ett stöd i arbetet vid samverkan med pedagoger där båda parter kan ta del av och diskutera resultat och åtgärder. Den digitala plattformen blir på så sätt ett analysredskap för utvärdering på kortare och längre sikt. På liknande sätt är uppdraget utformat för de läs- och litteraturcoacher som anställs via folkbiblioteket, men som till stor del arbetar gentemot skolbiblioteket och skolan (Kleijnen, Huysmans, Ligtvoet & Elbers 2017). En studie från Hongkong och Kroatien visar att för att nå ut på bred front kan det vara värdefullt med olika former av nationella samverkansprojekt där bibliotek, museer samt andra kulturverksamheter går samman (Tam, Choi, Tkalcevic, Dukic & Zheng 2017).

Metoder för att nå fler barn och unga i skolbibliotekssammanhang generellt kan därmed innebära att utveckla former för delaktighet och att ta hjälp av äldre barn för att nå yngre, men också mer avgränsade insatser som målgruppsanpassad skyltning av böcker. Artiklarna lyfter

också fram vikten av att skolbiblioteket finns där barn och unga är genom att knyta an till lokala kulturverksamheter, ge boktips i sociala medier eller att arbeta med popup-bibliotek på eller utanför skolan.

Studier som behandlar läsfrämjande på skolbibliotek fokuserar ofta på olika metoder för att skapa läslust hos eleverna och etablera en dialogisk läsmiljö på skolan. Metoderna involverar inte sällan både skolbibliotekarie och pedagoger, och samverkan mellan dessa professioner ses som en förutsättning för att skapa och upprätthålla en läskultur. Den avslutande diskussionen ställer metoder för att arbeta med läsfrämjande på skolbibliotek i centrum, samt vad folkbiblioteken kan inspireras av i läsfrämjande arbete och hur folkbiblioteket kan ta vid där skolans uppdrag slutar i det litteraturförmedlande arbetet.

Avslutande diskussion

Den här översikten fokuserar på internationella forskningsstudier, främst utifrån en västeuropeisk och nordamerikansk kontext, som behandlar skolbibliotek och metoder för att arbeta läsfrämjande. Studierna visar att skolbiblioteket befinner sig någonstans mitt emellan de kunskapskrav som ställs i skolsammanhang och den mer intressestyrda läsningen som sker via folkbiblioteket. Det finns många olika sätt att läsa och att främja läsning, och därmed är det inte självklart vilken läsning som skolbiblioteket bör stödja.

Generellt förknippas läsning i skolan ofta med krav på prestation i samband med läsoplevelsen (Rydsjö & Elf 2007). Läsning i skolan och läsning på fritiden utgör två olika dimensioner av läsning: den efferenta och den estetiska (Hedemark 2023). Eftersom dessa båda kontexter ser olika ut präglar det också hur barn och unga ser på läsning i skolan och på fritiden. Gemensamt för flertalet studier är att skapa en dialogisk läsmiljö där kritiska och reflekterande samtal om böcker står i centrum (Centerwall & Langelotz 2022; Whittingham,

Huffman, Christensen & McAllister 2013; Loh, Gan och Mounsey 2022). Det gör att eleverna både diskuterar innehållet i litteraturen och ges en ingång till att diskutera värdegrundsfrågor utifrån en kritisk utgångspunkt. Det sociala sammanhanget ger också upphov till läslust, vilket lägger fokus på vikten av läsande förebilder i form av bibliotekarier och föräldrar (Errázuriz & Davison 2023; Teran Strommen & Fowles Mates 2011).

Ett centralt tema i studierna är hur skolbibliotekarien arbetar för att nå ut till såväl elever som pedagoger. I de internationella studierna förekommer inte sällan att skolorna fokuserar läsfrämjandeuppdraget till ett särskilt uppdrag eller en tjänst, exempelvis en läs- och litteraturcoach (Kleijnen, Huysmans, Ligtvoet & Elbers 2017), som ansvarar för att driva läsfrämjande projekt och samordna insatser inom läsfrämjandearbetet. I ett folkbibliotekssammanhang kan det innebära att exempelvis koordinera arbetet och fördela ansvaret så att någon ur personalstyrkan har i uppdrag att samordna aktiviteter. En sådan samlad funktion kan fånga upp behoven som finns i skarven mellan skolbiblioteket och folkbibliotekets litteraturförmedlande uppdrag. Att nå ut till elever kan innebära att fronta böcker i biblioteket, men även att involvera barn och unga som medskapare av läsaktiviteter på biblioteket (Loh, Gan och Mounsey 2022; Tam, Choi, Tkalcevic, Dukic & Zheng 2017).

Ofta behandlar de internationella forskningsstudier som ligger till grund för den här kunskapsöversikten hur skolbibliotekarie och pedagoger kan samarbeta kring läsfrämjande i skolan. Det medför bland annat att kompetensgrunden blir bredare för att arbeta med läsfrämjande och att båda parter ges möjlighet till en helhetssyn. I en studie från Finland kännetecknas samverkan mellan pedagoger och skolbibliotekarier däremot inte sällan av en otydlig rollfördelning, vilket utgör en utmaning i samarbetet kring läsfrämjande (Pietikäinen, Kortelainen & Siklander 2017). Det framkommer i flera studier att samverkan mellan skol- och folkbibliotek kan bidra till ett splittrat

fokus då de befinner sig i olika kontexter och har olika uppdrag. För att underlätta samarbete och öka möjligheterna att dela inspiration och idéer över professionsgränserna kan till exempel digitala plattformar användas (Langendonk & Broekhof 2017; Tam, Choi, Tkalcevic, Dukic & Zheng 2017). Studien om större nationella projekt i Nederländerna visar att samverkan ger möjlighet till kontakt med fler aktörer inom läsfrämjandeområdet och fler möjligheter till samverkan. Där ges också tillfälle att lära av varandra över professionsgränserna. Samtidigt läggs vikt vid att professionalisera arbetet med läsfrämjande, bland annat genom att diskutera det på en strategisk nivå där också folkbiblioteket blir en viktig aktör (Langendonk & Broekhof 2017).

De studier som valts ut för den här översikten vill alla förmedla olika sätt att arbeta för att skapa läsmotivation hos barn och unga, med utgångspunkt i det läsfrämjande arbetet i skolan och på skolbibliotek. Allt det som görs internationellt inom skolbiblioteksverksamhet för att skapa en dialogisk läsmiljö och främja samtal om läsning, för att bidra till en läskultur, för att stärka ungas identitet som läsare och för att nå barn och unga är inte genomförbart, eller

eftersträvansvärt, i en internationell folkbibliotekskontext. Förutsättningarna och målen skiljer sig åt.

Att det finns en spänning mellan uppdragen i Sverige är ingen nyhet. I över hundra år har det funnits diskussioner i Sverige om vilken biblioteksform, skolbibliotek eller folkbibliotek, som bäst kan väcka läslust, stötta barnen i läsutvecklingen och nå flest barn (Limberg 2012, s. 136). Skillnaderna mellan skol- och folkbibliotekets uppdrag i Sverige när det gäller läsning gör att verksamheterna behöver arbeta på olika sätt och mot olika mål. Men med större kunskap om respektive verksamhets uppdrag, arbetsmetoder och strategier, ökar möjligheterna att lära av varandra och därigenom möjligheterna att stötta alla barn och unga att hitta till läsningen. Inspiration från varandras verksamheter medför även att det blir lättare att ta vid där den andra slutar och följa upp där det behövs. Kunskapen om varandras verksamhet gör det enklare att se helheten, vilket gynnar barns och ungas läs- och språkutveckling.

Diskussionsfrågor

- Hur skiljer sig de ”skolbiblioteksmetoder” som beskrivs i kunskapsöversikten från de metoder som används på folkbiblioteket i den kommun där du arbetar?
- Vilka av de metoder som används inom skolbiblioteksverksamhet är relevanta för det folkbibliotek som du arbetar på?
- På vilka olika sätt utbyts erfarenheter av att arbeta läsfrämjande i de olika studierna som beskrivs i texten?
- Hur kan barn och unga involveras som aktiva medskapare av läsaktiviteter på det folkbibliotek som du arbetar på?

Litteraturförteckning

- Centerwall, U. (2022). In plain sight: school librarian practices within infrastructures for learning. *Journal of Librarianship and Information Science*.
- Centerwall, U. & Langelotz, L. (2022). Norm critical projects in Swedish school librarian practices. *Nordic Journal of Library and Information Studies*, 3(2), s. 16–32.
- Centerwall, U., Schultz Nybacka, P. & Ringbo, M. (2022). Skolbibliotek för demokrati, lärande och kultur. I: Blomgren, R., Michnik, K. & Sundeen, J. (red.) *Biblioteksgeografien: en antologi om biblioteksväsende och biblioteksforskning*. Lund: Studentlitteratur.
- Dolatkah, M. (2013). Skolbibliotek och läsfrämjande: tre problemområden. I: Limberg, L. & Hampson Lundh, A. (red.) *Skolbibliotekets roller i förändrade landskap – en forskningsantologi*. Lund: BTJ Förlag.
- Errázuriz, M. C. & Davison, O. (2023). Perceptions of excellence teachers of different disciplines about the role of the school library and their ways of using it: opportunities to form reading communities in the school. *Journal of Higher Education Theory and Practice*, 23(12), s. 185–199.
- Fast, C. (2007). *Sju barn lär sig läsa och skriva: familjeliv och populärkultur i möte med förskola och skola*. Avhandling. Uppsala: Uppsala universitet.
- Gilbert, S. & Grover, R. (2020). Branching out: promoting reading and providing access when the library is closed. *Knowledge Quest*, 48(5), s. 16–23.
- Gärdén, C. (2017). *Skolbibliotekets roll för elevers lärande: en forsknings- och kunskapsöversikt år 2010–2015*. Stockholm: Kungliga biblioteket.
- Hedemark, Å. (2023). *Barns och ungas läs- och bibliotekspraktiker – en kunskapsöversikt*. Digiteket.
- Hultgren, F. & Johansson, M. (2021). Skolbibliotek och läsning. I: Limberg, L., Hultgren, F. & Johansson, M. *Skolbibliotek och lärande*. Lund: Studentlitteratur, s. 75–112.
- Huysmans, F., Kleijnen, E., Broekhof, K., & van Dalen, T. (2013). The library at school: Effects on reading attitude and reading frequency. *Performance Measurement and Metrics*, 14(2), s. 142–156.
- Ingemansson, M. (2016). *Lärande genom skönlitteratur – djupläsning, förståelse, kunskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Kleijnen, E., Huysmans, F., Ligetvoet, R., & Elbers, E. (2017). Effect of a school library on the reading attitude and reading behaviour in non-western migrant students. *Journal of Librarianship and Information Science*, 49(3), s. 269–286.
- Lance, K. & Hofschire, L. (2012). *Change in school librarian staffing linked with change in CSAP reading performance, 2005 to 2011*. Denver, CO: Colorado State Library, Library Research Service.
- Langendonk, A. & Broekhof, K. (2017). The art of reading: the national Dutch reading promotion program. *Public Library Quarterly*, 36(4), s. 293–317.

- Limberg, L. (2012). Från folkbiblioteksstadga till skollag: skolbibliotekets plats i folkbibliotekspolitikerna 1911–2011. I: Frenander, A. & Lindberg, J. (red.) *Styra eller stödja? Svensk folkbibliotekspolitik under hundra år*. Borås: Valfrid, s. 135–174.
- Loh, C. E., Gan, S. & Mounsey, S. (2022). What do children want to read? A case study of how one primary school library supported reading for pleasure. *Journal of Library Administration*, 62(7), s. 931–945.
- Lärportalen (2023). Skolverket.
- Löthagen, A. & Staaf, J. (2009). *Skön litteratur – vägar till läslust och språkutveckling*. Stockholm: Hallgren & Fallgren Studieförlag.
- Pietikäinen, V., Kortelainen, T. & Siklander, P. (2017). Public librarians as partners in problem-based learning in secondary schools: a case study in Finland. *Information Research*, 22(2).
- Reutzel, D. & Fawson, P. (2002). *Your classroom library: new ways to give it more teaching power: great teacher-tested and research-based strategies for organizing and using your library to increase students' reading achievement*. New York: Schoolastic.
- Rydsjö, K. & Elf, A. (2007). *Studier av barn- och ungdomsbibliotek – En kunskapsöversikt*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm.
- SFS 2013:801. Bibliotekslagen.
- Skolverket (2011). *Läroplan för gymnasieskolan 2011*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2021). PIRLS 2021. *Läsförmågan hos svenska elever i årskurs 4 i ett internationellt perspektiv*.
- Skolverket (2022). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2022*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2023). Så kan du stärka elevers läsning.
- SOU 2021:3. *Skolbibliotek för bildning och utbildning*. Stockholm: Regeringskansliet.
- Söderlund, M. (2009). Nytt skolbibliotek – påverkades elevernas läsning? I: Rydbeck, K. (red.) *Spelar skolbibliotek en roll? – En presentation av fem projekt från en forskningscirkel om skolbibliotek*. Institutionen för ABM, Uppsala universitet.
- Tam, A., Choi, S., Tkalcevic, A., Dukic, Z. & Zheng, J. X. (2017). School librarians in action: a comparative study of school library programs in Croatia and Hong Kong. *IASL Annual Conference Proceedings 2017*, s. 308–321.
- Teran Strommen, L. & Fowles Mates, B. (2011). Learning to love reading: interviews with older children and teens. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 48 (3), s. 188–200.
- IFLA:s/UNESCO:s (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) skolbiblioteksmanifest (1999).

Varga, A., Hultgren, F. & Widhe, O. (2015). *Att stimulera elevers läsintresse – ett samverkansuppdrag*. Stockholm: Skolverket.

Whittingham, J., Huffman, S., Christensen, R. & McAllister, T. (2013). Use of audiobooks in a school library and positive effects on struggling readers' participation in a library-sponsored audiobook club. *School Library Research*, 16, s. 1–18.

Digiteket

Digiteket är en plattform för digital fortbildning och inspiration som syftar till att öka kunskap hos bibliotekspersonal gällande digital kompetens, medie- och informationskunnighet (MIK) och läs- och litteraturfrämjande.

www.digiteket.se

KULTURRÅDET

Kulturrådet är en myndighet som - genom att fämja utvecklingen, informera och ge bidrag till kultur - är med och förverkligar nationell kulturpolitik.

www.kulturradet.se

08-519 264 00, kulturradet@kulturradet.se

Kulturrådet, Box 27215, 102 53 Stockholm